Vlašínová, Vlasta

K problematice Někrasovovy občanské poezie v české recepci

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1972, vol. 21, iss. D19, pp. [33]-38

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/107544
Access Date: 27. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

SBORNÍK PRACÍ FILOSOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERSITY
STUDIA MINORA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS BRUNENSIS
D 19, 1972

VLASTA VLAŠÍNOVÁ

K PROBLEMATICE NĚKRASOVOVY OBČANSKÉ POEZIE V ČESKÉ RECEPCI

Pod občanskou poezií se v ruské literární historii rozumí poezie hájící pokrokové a demokratické ideály. To bylo např. typické pro Radiščeva a jeho přátelský kruh nebo pro básníky spjaté s děkabristickým hnutím. I v odborné literatuře o Nikolaji Alexejeviči Někrasovovi se vždy zdůrazňuje jednak jeho lidovost, jednak jeho společensko-politická angažovanost.

Zkoumáme-li, jak byl Někrasov přijímán v českých zemích v minulém století, zjišťujeme, že jeho lidovost byla spatřována spíše v oblasti tématické (v žánrových obrázcích ze života lidu) nežli v oblasti formální (v rozvíjení jazykově stylistických a kompozičních principů folklórní poezie) a že jeho společenská angažovanost byla vnímána mnohem citelněji v epice nežli v lyrice.

Skutečnost, že se z Někrasova překládala do češtiny většinou drobná epika, zobrazující život venkovské a městské chudiny, a že překlady z občanské lyriky nebyly tak početné, vedla např. sovětskou badatelku Taťjanu Sergejevnu K a r s k o u k závěru, že lidová tematika překryla u nás Někrasovovu revolučnost: „Ačkoli revoluční patos Někrasovovy tvorby zůstal Čechům cizí, přece oceňovali v poezii velikého ruského básníka, jeho blízkost k lidu, jeho znalost lidového způsobu života a lidové psychiky, což jí otvíralo cestu do české literatury."[1] Kdyby tomu tak bylo, pak by se velmi těžce dal vysvětlit zájem o N. A. Někrasova u májovců, vedených Janem Nerudou a Vítězslavem Hálkem, kteří byli citliví k demokratickým myšlenkám v tvorbě básníků jiných národů; vždyť jejich sympatie patřily Heinovi, Lenauovi, Bérangérovi, Petőfimu, Byronovi, Puškinovi. A ve filosofickém názoru klonili se májovci ke kritickému radikalismu Hegelovy levice a považovali se za dědice revolučních ideálů z roku 1848. Jako byli pro ně Heinrich Heine a Nikolaus Lenau představiteli Mladého Německa, tak Nikolaje Někrasova chápali jako mluvčího mladého Ruska. „Většina básní Někrasova," psal roku 1867 Emanuel Vávra, bratr známého mladočeského novináře Vincence Vávry Haštalského, „je ovanuta duchem politické svobody,

[1] „Хотя революционный пафос творчества Некрасова оставался чужд чехам, стихи и поэмы великого русского поэта ценились за их близость к народу, за проявленное в них знание народного быта и народной души и это открывало широкий доступ в чешскйю литературу всей поэзии Некрасова." Т. С. Карская, Некрасов в чешской литературе 1860—1870 годов. Научный бюллетен ЛГУ, Ленинград 1947, № 16—17, с. 120.

který je oživuje, [- - -] mladí Rusové považují Někrasova za representanta svých snah a náhledů na poli básnickém".[2]

Byl ovšem rozdíl mezi ruskými revolučními demokraty a stranou mladočeskou; tam dominoval moment sociálního, zde nacionálního osvobození, ale oběma byl společný demokratismus, myšlenka svobody a rovnosti. Názor, vyslovený T. S. Karskou, že totiž Češi nechápali Někrasovův revoluční význam, platí do jisté míry pro období přelomu 19. a 20. století, kdy byl Někrasov stavěn vedle Kolcova, politický smysl jeho veršů byl zamlčován a zdůrazňováno podle Dostojevského jeho „prekloněnije pered narodom";[3] je však nepřijatelný pro šedesátá a sedmdesátá léta minulého století. To ostatně velmi dobře ukázala Eva Hermanová ve studii *Někrasov a některé otázky českého básnictví.*[4] Vždyť o poznání N. A. Někrasova a o jeho překlady do češtiny zasloužili se v té době právě lidé, kteří buď patřili k mladému demokratickému hnutí (J. Neruda, E. Vávra, V. K. Šembera, F. Chalupa, R. Pokorný) nebo s ním byli spjati osobními vztahy (jako např. Hynek Mejsnar, spolužák Nerudův, Josef Kolář, blízký v mládí K. Sabinovi a J. V. Fričovi).

Nicméně zůstává faktem, že v 19. století věnovali Čeči převážně pozornost Někrasovově epice a že jeho lyrika (intimní i občanská) zůstávala stranou. Čím to vysvětlit? Eva Hermanová v citované studii vidí příčinu v tom, že vnitřní rozdvojenost Někrasovovy občanské lyriky, obrážející konflikt mezi přesvědčením a činem člověka, byla nepřijatelná pro tehdejší českou literaturu, která usilovala v zájmu národa o podepření kladných životních principů. Někrasov se objevuje u nás v době, kdy se Češi vzpamatovávají po Bachově absolutistickém režimu z let 1849—1858 a kdy se opět zdvíhají k boji za svoji národní svébytnost. V té době záleželo na dvou věcech: 1. aby český lid neztrácel důvěru ve svou životaschopnost a v reálnost svého společensko-politického ideálu (tj. v získání konstituce a v obohacení autonomie českých zemí) a 2. aby nebyla otřesena víra v mocnou ruskou oporu proti Rakousko-Uhersku. Třebaže snaha zakrývat vnitřní rozpory carského Ruska, které se vyjevily zvláště po prohrané krymské válce a po smrti Mikuláše I., byla charakteristická především pro konzervativní křídlo české společnosti a pro rusofily v čele s Václavem Hankou, přece i lidé demokratického a liberálního smýšlení koneckonců chápali, že české pozici vůči germanizačním a centralistickým snahám Vídně neprospívá oslabování autority jediného v té době samostatného slovanského státu. I toto levé křídlo věřilo tehdy ve slovanskou solidaritu, která se později ukázala chimérickou, ač si již uvědomovali protiklad mezi carským režimem a ruským lidem, podle slov Havlíčkových, že režimy se mění — národ zůstává. I Jan Neruda se přiznal, že „sám někdy z opatrnosti ztupí pero, aby neuškodil věci",[5] a ač zdůrazňoval nejednou potřebu kritického vztahu literatury ke skutečnosti, ptal se roku 1870 v rozpacích nad neúspěchem Ostrovského Bouře na

---

[2] E. V. [= Emanuel Vávra], *N. N. Někrasov, básník ruský,* Květy 1867, č. 17, str. 143.

[3] „Někrasovu zůstane plně jím zasloužená nesmrtelnost pro jeho poklonění se národní pravdě, jež u něho nebyla věcí nějakého napodobení, ba nebylo ani docela uvědomělé, ale dálo se z nutnosti, nezdolnou silou." Z předmluvy k Políškovu Výboru menších básní N. A. Někrasova, Praha, Otto 1914, Světová knihovna č. 1153, str. 6.

[4] Eva Hermanová, *Někrasov a některé otázky českého básnictví v letech šedesátých.* In: sborník Čtvero setkání s ruským realismem, ČSAV, Praha 1958, str. 179—289.

[5] Jan Neruda, *Frašky,* Národní listy 1869 (15. IX.).

české scéně: „Může nás Čechy zajímat nebo dokonce bavit pohled na chorobu bratra Rusa?“[6]

Proto se také Někrasovův složitý vztah k ruské skutečnosti, v němž se střetala láska s nenávistí, víra s pochybnostmi, setkával v českém prostředí s nepochopením a rozpaky. Jeho občanská lyrika byla dokonce záměrně retušována, zbavována rozkolísanosti a pesimismu. Tak např. Josef Kolář ve svém překladu Občana a básníka[7] vynechal celou pasáž, v níž se básník přiznává ke své nestatečnosti. Eva Hermanová se v citované studii snažila ukázat, že Jan Neruda svým básnickým dílem polemizoval s Někrasovovým melancholickým postojem, který pokládal za ruský národní rys a stavěl ho do protikladu s českým optimismem. Takové zobecňování bylo ovšem přehnané a pramenilo z nedostatečné informovanosti pokrokových Čechů o vnitřních ruských poměrech. Pro šedesátá a sedmdesátá léta minulého století je však u nás příznačné, že v časopiseckých překladech Vávrových, Kolářových, Durdíkových najdeme zřídka pesimistické nebo melancholické Někrasovovy verše, jedině Mejsnar měl pro tuto strunu pochopení, a přece i on v knize Někrasovových Básní z roku 1876 dal přednost jednoznačným epickým skladbám před sebetrýznící občanskou lyrikou.

Někrasovův demokratický občanský postoj poznávali čeští čtenáři ze zralé a zdravé objektivnosti jeho epiky, která nenechávala nikoho na pochybách, na čí straně básník stojí. Emanuel Vávra to ve svém informativním článku v Květech vyjádřil těmito slovy: „Básně Někrasovovy jsou veskrze proniknuty nejživější soustrastí k lidu prostému, zejména pak k utlačeným a utištěným třídám lidu ruského a opovržlivou, jízlivou, palčivou ironií k utlačovatelům vůbec.“[8] (Proložila V. V.)

Svědectví o Někrasovově popularitě v českých zemích podala také básnířka „školy národní“ Eliška Krásnohorská: „- - - nikdo si dnes nedovede představiti, jakým zjevením byli nám tehdy Gogol, Gončarov a Někrasov, s jakou extasí četlo celé ono pokolení Mrtvé duše, jakým evangeliem životní pravdy byl nám Oblomov a jak užšímu kruhu poetů našich udeřila do tepen poesie Někrasova, když na ni poprvé upozornil časopis Musea.“[9]

Revoluční patos Někrasovovy tvorby nebyl tedy Čechům cizí (viz pozn. 1), naopak generace Nerudova i generace Čechova velmi citlivě a se sympatií vnímala společensky protestní zaměření Někrasova, znali ho, odvolávali se na něho, citovali ho a měli ve svých knihovnách. Ale tu vyvstává ještě jiná otázka: zdali při své popularitě působil Někrasov také jako básník v užším smyslu, zda nacházela v českém prostředí ohlas i estetická stránka jeho poezie. Některé české práce stykové se dotýkají předpokládaných vztahů Nerudy, Hálka, Heyduka, Sládka na jedné straně a Někrasova na straně druhé, ale genetické souvislosti ani v jednom případě dosud přesvědčivě prokázány nebyly. To zůstává zatím před námi jako jeden z úkolů bilaterálního komparatistického výzkumu. Domnívám se, že nejsnadnější bude objevit souvislosti v plánu tematickém a fabulačním. O genetických souvislostech v plánu kompozičním a jazykověstylistickém

[6] Jan Neruda, *Opět Ostrovský*. Národní listy 1870 (12. III.).
[7] Nikolaj Njekrasov, Básník a občan, přeložil Josef Kolář, Časopis Českého musea 34, 1860, sv. 1, str. 440.
[8] Viz citovaný článek E. Vávry, poznámka 2.
[9] Eliška Krásnohorská, *Výbor z díla*. Praha 1959, II, str. 516.

však dosti pochybuji. Moje skepse v tomto ohledu se zakládá na tom, že 1. česká soudobá kritika estetické kvality Někrasovovy poezie nedoceňovala, a dokonce pochybovala o tom, že básník cílevědomě kultivoval svoji umělec kou formu (příklady uvedu později), že 2. málokterý z tvůrčích básníků českých ovládal ruštinu natolik, aby mohl číst Někrasovovy verše v originále a mohl adekvátně vnímat jejich básnickou hodnotu, a že tedy 3. byl odkázán na zprostředkování českých překladatelů, kteří byli, bohužel, většinou průměrní a podprůměrní a nedokázali tlumočit víc nežli pouhou obsahovou stránku Někrasovových veršů.

Josef Kolář, jeden z prvních českých informátorů o N. A. Někrasovovi (ovšem po Pypinových listech o ruské literatuře v ČČM) napsal roku 1860, že „- - - v jeho básních není lyrický vzlet Žukovského, ani elegance Puškinova, ani sarkasmus Lermontovův", ale zato „v nich zaznívá myšlénka politická", která je „příčinou jeho neobvyklé populárnosti v Rusku".[10] Podobné podcenění Někrasovových básnických kvalit vyplývá i z projevů kritiků Karla Štěpánka a Jaromíra Hrubého v osmdesátých letech a touž výtku z neumělosti opakoval ještě na rozhraní 19. a 20. století E. A. Görlich, jeden z překladatelů Někrasova do češtiny. Görlich píše: „Někrasov staví se všeobecně po bok Puškina a Lermontova. Nevyrovná se sice oběma vybroušeností formy, na niž takovou váhu neklad l, avšak jistě je dostihuje hloubkou svého citu a snad je i předčí samorostlostí myšlenek. [- - -] Poesii Někrasova bývá vytýkána přílišná tendenčnost. Pravda, publicista často přichází v ní ke slovu [- - -] za básníka."[11] (Proložila V. V.) Jak je vidět, forma Někrasovových básní byla u nás pro svou nenápadnost a zdánlivou jednoduchost pokládána za nedokonalou a proto jí překladatelé věnovali málo pozornosti, nebo se dokonce snažili Někrasova „vylepšovat". Toho dokladem je většina překladů Hynka Mejsnara; srovnejme si několik strof básně *Vozka* s ruským originálem:

Извозчик[12]

Парень был Ванюха ражий
Рослый человек, —
Не поддайся силе вражей,
Жил бы долгий век.
[— — —]
Все глядит, бывало, в оба
В супротивный дом:
Там жила его зазноба —
Кралечка лицом!
Под ворота словно птичка
Вылетит с гнезда
Белоручка, белоличка...
Жаль одно: горда!
Прокатив ее, учтиво
Он ей раз сказал:
„Вишь ты больно тороплива"
И за ручку взял ...
[— — —]

Vozka[13]

Vaněk byl vám statný mládce
zrostlý jako z jiv,
duchu zlému nepoddat se,
byl by dlouho živ.
[— — —]
Hleděl, koukal do okénka
na protější dům,
tamť mu žila milostenka —
jako lilium!
Pod vrata jak laštovička
z hnízda přispěla,
běloručka, bělolička...
jen že zpyšnělal
Provoziv ji, slova lhavá
jednou pošeptal:
„tyť jsi přece nemeškavá"...
za ruku ji vzal ...
[— — —]

[10] Josef Kolář, *Nikolaj Njekrasov*, Časopis Českého musea 34, 1860, sv. 1, str. 434.

[11] Předmluva ke Görlichovu překladu Komu na Rusi blaze? Otto, Praha 1905, str. III.

[12] Н. А. Некрасов, Полное собрание стихотворений, Москва—Ленинград 1934, т. 1, стр. 38—39.

[13] N. A. Někrasov, *Básně*, přeložil Hynek J. Mejsnar, Praha 1876, str. 29—30.

Скоро лето наступило
С барыней своей
Таня в Тулу укатила.
Ванька стал умней:
Он по прежнему порядку
Полюбил чаек,
Наблюдал свою лошадку,
Добывал оброк ...

Brzo leto nastoupilo;
z města na venek
paní s Táňou vyloudilo;
zmoudřel holenek:
starého se řádu třímal,
čajek popíval,
kobyly si pěkně všímal,
peněz dobýval ...

Hynek Mejsnar vnášel do Někrasovových básní prvky parnasismu lumírovské školy — slova knižní, „vysoká", básnické novotvary, z důvodů rytmických zkracoval nebo prodlužoval slova a navíc ponechával v textu naprosto nefunkční rusismy (bělolička, provozil, čajek apod.).

Tuto necitlivost k formální stránce Někrasovovy poezie a hrubé zasahování do ní nepochopíme bez hlubšího přihlédnutí k okolnostem, za nichž Někrasov do Čech pronikal. Souběžně s ním jsou u nás ve druhé polovině 19. století oblíbeni a často překládáni romantičtí básníci Puškin, Lermontov, Žukovskij. Vedle nich se Někrasovovy realistické básně zdají chudé, až příliš střízlivé, a proto je české obecenstvo v souvislosti s povídkami I. S. Turgeněva přijímalo téměř jako veršovanou prózu. Po celou druhou polovinu 19. století převažovala v české recepci Někrasovova díla funkce poznávací a sociálně uvědomovací nad funkcí estetickou. V článcích, studiích a recenzích mnoha českých kritiků se v různých variantách vracejí slova, která napsal Josef Kolář do Musejníku: „Njekrasov totiž ve svých básních podává nelíčené obrázky holé skutečnosti, věrné fotografie ze společenského života ruského, avšak s takovou jízlivou ironií, že se v čtenáři každá žilka v srdci zachvěje nevolí a odporem."[14] (Proložila V. V.) Kolářův výrok ukazuje, že česká pozornost byla obrácena především k předmětné stránce Někrasovovy poezie, k obrazům lidské bídy a k demokratické tendenci. Ale bezděčné Kolářovo přiznání o hluboké emocionální působivosti Někrasovových veršů (srov.: „že se v čtenáři každá žilka v srdci zachvěje") svědčí o tom, že formální kvality se zde uplatňovaly jaksi podvědomě, aniž si to překladatelé uvědomovali. Jinými slovy: při čtení Někrasovových veršů v originále podléhali sami překladatelé jejich estetickým a formálním kvalitám, aniž je dokázali ve svých překladech tlumočit českému čtenáři. A tak básník Někrasov zůstal v Čechách dlouho nepoznán. Teprve v současné době — přibližně od roku 1950 — se někteří čeští překladatelé pokoušejí o uměleckou rehabilitaci Někrasova. Této bezesporu těžké a nevděčné práce se chopili Ladislav Fikar, Jaromír Závada, Milan Šulc, Jiří Honzík a především Zdenka Bergrová-Vovsová, jejíž zásluhou máme dnes pět moderně přeložených knih z díla N. A. Někrasova: Na Volze (1958), Kdo žije šťastně na Rusi (1959), Knihu veršů (1959), Ruské ženy (1960) a Básně (1969). Ale to je už jiné téma, které by si vyžádalo zvláštní zpracování v širších souvislostech s českým překladatelstvím za první republiky a se zhodnocením české překladové tvorby za posledních dvacet let.

[14] Josef Kolář: *Nikolaj Njekrasov*, ČČM 34, 1860, sv. 1, str. 434.

К ПРОБЛЕМАТИКЕ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЭЗИИ НЕКРАСОВА

В литературе, посвященной Николаю Алексеевичу Некрасову, всегда подчеркивается в нем народность и живое участие в общественно-политической жизни. Если мы будем рассматривать отношения к поэзии Некрасова, существовавшие в чешских землях в прошлом веке, то мы можем установить, что чехи видели народность в тематике произведений Некрасова, т. е. в жанровых картинках народного быта, но отнюдь не в области формы, в языково стилистических и композиционных принципах фольклорной поэзии. Демократические идеи в творчестве поэта находили живой отклик у поколения Яна Неруды (т. е. у Майовцев) и у последующей генерации Сватоплука Чеха (т. е. у „поэтов школы народной"), но те и другие видели гражданский пафос скорее в эпических, чем в лирических произведениях. Чешские переводы в 19 веке подтверждают тот факт, что лирика Некрасова не возбуждала особого интереса, что она или оставалась в стороне от внимания переводчиков, или намеренно ими ретушировалась, очищалась от меланхолии, колебаний и пессимизма (последнее встречается напр. в переводах Йозефа Коларжа и Гинека Мейснара). Любовь с ненавистью, вера с сомнениями, все сложное отношение Некрасова к русской действительности, находившее отражение в его гражданской лирике, встречалось в чешской среде с непониманием. Чехи знакомились с демократическими гражданскими взглядами Некрасова по его поэмам, отличавшимся здоровой объективностью, которые не оставляли ни в ком сомнения, на чьей стороне поэт стоял.

Но находила ли — при всей своей популярности в чешской среде — отзвук также эстетическая сторона поэзии Некрасова? Исследование откликов чешской критики и анализ переводов в 19 веке приводят к довольно скептическим заключениям: 1) чешская критика того времени не только недооценивала эстетические качества поэзии Некрасова (Й. Коларж, К. Штепанек, Я. Грубы), но даже сомневалась в том, что поэт культивировал художественную форму своих произведений (Э. Герлих), 2) только немногие из чешских поэтов владели русским языком в такой степени, что могли бы читать стихи Некрасова в подлиннике и адэкватно воспринимать их поэтическую ценность, 3) знание творчества Некрасова в Чехии всецело зависело от посредничества чешских переводчиков, которые были, к сожалению, большей частью посредственны и могли переводить только содержание стихов Некрасова, без показа их художественной и поэтической ценности (Мейснар, Дурдик, Герлих, Вымазал и др.).